

TROPÆUM TRAIANI POARTA DE NORD

Ioana BOGDAN CĂTĂNICIU

În 1969, când am început cercetările la Adamclisi, tot ceea ce știam despre cetate, se datora publicării de către V. Pârvan¹ a notelor de șantier și a planurilor rămase ca urmare a cercetărilor întrerupte la moartea neașteptată a lui Gr. Tocilescu. Dacă Gr. Tocilescu² propusese existența unui *municipium* traianens la Adamclisi și considera că cetatea pe care o cerceta este cea construită de Constantin, nu de Traian, se baza pe observațiile foarte competente pe care le făcea cu ocazia vizitelor pe șantierul pe care lucrau colaboratori de cea mai bună calitate. Afirmatia sa păstrată în notele din manuscrisele de la Academie³ că la poarta de vest "in Allgemeinen Bemerkungen sind zu machen dass sich Funde aus traianischer Zeit, bis jetzt (adăugat cu creionul), nicht ergeben haben", s-a confirmat prin cercetările recente.

Tocilescu a efectuat sondaje pentru a descoperi poarta de pe latura de nord, fără să o găsească; Pârvan consideră că de fapt prin configurația terenului nici nu erau necesare decât porțile de est și vest⁴. Dacă urmele orașului traianens au constat mai cu seamă din monumente și piese arhitectonice refozosite ca piatră de construcție, săpăturile desfășurate în ultimele decenii au secționat și o parte din monumentele romane timpurii. Poarta de est este din acest punct de vedere, cea mai bine cunoscută construcție pentru începutul secolului II p. Chr.

Existența incintei la începutul secolului II p. Chr. este un indiciu că titlul de *municipium* a fost acordat odată cu privilegiul de a se construi incinta, după toate probabilitățile de către Traian⁵. Rezultatul cercetărilor stratigrafice și observațiile pe fotografia aeriană ne-au dus la concluzia că suprafața municipiului era mult mai redusă decât cea a cetății constantiniene⁶. Aria se va fi înscris într-un dreptunghi cu *cardo* și

1. BCMI, IV, 1911, 1-12; 163-193.

2. Gr. Tocilescu, RIAF, IX, 1903, 1 sqq.

3. Academia Română, ms. 5139, 169 verso.

4. V. Pârvan, *op. cit.*, 168; poarta de sud fiind mărginită de o pantă abruptă, putea fi folosită doar de pedestrii și călăreți.

5. Comunicare la sesiunea științifică Pontica, 1972; și în *Tropaeum Traiani*, Cetatea, I, 1979, 53, 60-62; ipoteza a fost privită cu neîncredere, chiar în Concluzii la volum p. 227 se reține doar ca posibilă argumentarea făcută pentru crearea municipiului de către Traian.

6. Ioana Bogdan Cătănicu, *Tropaeum Traiani*, Cetatea, vol. I, București, 1979, 48 sqq; eadem în *Ephimeris Napocensis*, II, 1992, 193-206.

decumanus maximus pe același traseu ca al orașului târziu, doar că raportul în care divizau suprafața era diferit – *cardo* se afla la jumătatea acesteia, iar *decumanus* o împărțea la 2/3 de latura de nord.

Deși este destul de dificil să programezi cercetarea pe termen lung, deoarece nu se poate conta pe o finanțare în funcție de obiectivele strategice ale acesteia⁷, am urmărit, în măsura posibilă, să efectuăm lucrările necesare pentru cercetarea ipotezei noastre privind aspectul și desfășurarea în teren a municipiului traianens.

Pe incinta de nord, turnul T4 este la capătul nordic al *cardo maximus*, într-o zonă unde se află gropi ale unor săpături de la începutul secolului trecut, practicate și ele pentru a căuta o eventuală poartă; pentru incinta constantiniană se afirmă că lipsește o poartă majoră; ori, noi presupunem că *municipium*, de plan dreptunghiular, avusese o poartă și pe această latură în epoca traiană. Turnul T4 nu fusese săpat decât în vecinătatea intrării în turn și am avut șansa să golim cca jumătate din interiorul nederanjat; sub turn nu am descoperit faza traiană a unei incinte, ci doar o fundație abandonată, contemporană cu cea de pe curtea de vest, sector sud.

Turnul T4 s-a dovedit a fi de formă semicirculară mult alungită, iar incinta a fost construită pe un nou traseu⁸, chiar pe marginea pantei așa cum cerea Vitruvius (I, 10, 5 și 8).

Cercetările în punctul ales de noi s-au dovedit deosebit de fructuoase deoarece am intersectat *cardo* din fazele ultime de existență și am descoperit o poartă de mici dimensiuni care a funcționat până la sfârșitul vieții în cetate. Deci Tropaeum Traiani are ca toate orașele dezvoltate dintr-un plan de tip "castrens" porți pe cele patru laturi, la fiecare din capetele celor două drumuri principale – *cardo* și *decumanus maximus*.

Cercetările parțiale din turnul T4⁹ ne-au evidențiat existența unei faze de turn, pe care am dat-o la sfârșitul secolului III p. Chr. Acest turn n-a depășit faza de fundație, iar aceasta a fost parțial folosită ca sursă de piatră de construcție în timpul construirii turnului T4.

Dacă luăm în considerare rezultatul cercetării noastre din turnul T4 putem presupune că lucrările de construire a incintei a *fundamentis* la sfârșitul secolului III, finalizate de Constantin și Licinius s-au dezvoltat și pe latura de nord, traseul ei fiind probabil corectat față de cel din epoca traiană.

Știm că cercetările, de la începutul secolului XX, ale incintei constantiniene, ale căror rezultate au rămas în cea mai mare parte nepublicate¹⁰, nu au dus la descoperirea unei porți pe latura de nord a acesteia.

Având în vedere rezultatele din T4, am extins cercetarea la vest de turn, pentru a afla elemente privind cel puțin faza traiană a unei porți pe latura de nord a primei incinte a municipiului.

S-a abordat, din motive de ordin financiar, o săpătură existentă în vecinătatea incintei la vest de turn; săpătura s-a dovedit a fi fost un cuib de mitralieră din timpul

7. Pentru că s-a instaurat din deceniile trecute o politică de subestimare a cercetării și de neglijare a competenței cercetătorilor de a stabili aceste obiective.

8. *Changements du projet de la citadelle des Tropaeenses à l'époque constantinienne* în *Der Limes an der Unteren Donau von Diokletian bis Heraklios*, Frankfurt a.M, Sofia, 1999, 263-273; eadem *Pontica*, XXVIII – XXIX, 1995-1996, 201-214.

9. Vezi rapoartele anuale din *Cronica săpăturilor* publicate de Comisia Națională de Arheologie.

10. Cu excepția studiului lui V. Pârvan, BCMI, IV, 1911, în care acesta a folosit notele și planurile săpăturilor efectuate sub conducerea lui Gr. Tocilescu.

primului război mondial. Suprafața S III sector A 11, cu laturile orientate după punctele cardinale, este de 7,5 x 12 m în interiorul incintei și 12 x 4 în exteriorul zidului.

În S III A 11, s-a dezvelit *cardo maximus* care, cu un aspect modest, a fost în uz până la sfârșitul vieții în cetate; *cardo* este lat doar de 3,6 m, din cauză că s-au construit edificii adosate incintei databile relativ în a doua parte a secolului IV și în secolul VI. Desigur, în condițiile existenței unui drum pomerial de circa 9 m lățime, circulația dirijată de *cardo* spre nord putea debușa în acest drum. În momentul în care s-au construit edificiile cercetate în S III, adosate zidului de incintă, s-a renunțat definitiv la circulația pomerială și chiar intrarea în T4 era posibilă doar prin interiorul edificiului de la răsărit de *cardo maximus*.

În cursul cercetărilor am constatat existența unei "anomalii", o deviere spre sud, pe o mică distanță în zidul de incintă la vest de *cardo*. Ne-am propus să cercetăm această deviere, pe care o puteam atribui doar nevoii de a rezolva schimbarea de direcție a traseului incintei; aceasta, construită la limita exterioară a pantei platoului pe care s-a ridicat cetatea, la colțul de nord-est, se va reorienta est-vest. În cursul anului 1999 am constatat că de fapt ne aflăm în fața unei deschideri¹¹ ce se constituia în poarta pe latura de nord, în ultima fază de existență a cetății.

Cu un fond de săpături acordat de Ministerul Culturii, am continuat cercetările acestei porți. Am curățat în întregime poarta pe toată lățimea zidului de incintă (Fig. 2) precum și *cardo*, în S III A.11; *Cardo* în faza de funcționare¹² – corespunzătoare pragului porții marcat de câteva blocuri lustruite de circulație, rămase *in situ* – era pavat cu piatră mărunță și resturi ceramice, care au fost așezate peste un acoperiș de țigle și olane prăbușit de pe edificiul din vest, peste strada anterioară. Strada urcă în pantă ușoară spre sud. Faza următoare, cea pe care s-a prăbușit acoperișul, era alcătuită din piatră de calcar, care acoperea talpa de fundație a construcției din estul străzii, deci construcția este contemporană acestei faze de utilizare a străzii; o a treia fază a străzii (fig. 3) este reprezentată de un sistem de drum cu trotuare de o parte și de cealaltă; partea centrală lată de 1,10 m era construită (poate cu lespezi de piatră peste un strat compact de piatră și fragmente mărunte de cărămizi prinse în lut, trotuarele erau amenajate cu lespezi peste un strat de lut cu material ceramic în el. S-a păstrat *in situ* o lespeze în acest pavaj al trotuarului. Trotuarele aveau lățimea de 70-80 cm.

Totodată am continuat cercetarea în afara incintei unde stratul de dărâmatură atinge -1,8 m. Dintru început trebuie spus că cercetarea s-a limitat de fapt în îndepărtarea masivului strat de dărâmatură și mortar care acoperea întreaga suprafață dintre turnul T4 și incintă, în exterior și poarta propriu-zisă, ca urmare a faptului că în evul mediu timpuriu, s-a desfășurat un proces amplu de demantelare a întregii incinte prin prelevarea blocurilor de parament. În stratul de dărâmatură am descoperit câteva fragmente ceramice de tip Dridu și un foarte frumos vârf de lance, destul de corodat de șederea îndelungată în stratul de mortar.

11. Fondul de cercetări de doar 1.5 milioane lei, la costul orei de lucru de 2467 lei nu a permis continuarea cercetării, care a rămas la faza constatării deschiderii. Vezi Raportul nostru la sesiunea de rapoarte, Deva, 2000.

12. Deoarece zona porții a fost bulversată până la acest nivel, odată cu demantelarea zidurilor, spațiul porții era astupat de dărâmatură cu pământ vegetal; arheologic există încă două faze de existență ale *cardo maximus* – N VI A și B – rămâne o chestiune ce nu poate fi soluționată: dacă poarta a funcționat în continuare la acest nivel, sau a fost blocată.

Demantelarea a afectat în întregime paramenul incintei și la vest de poartă chiar și emplectonul, care s-a păstrat la o înălțime mult mai mică. Suntem de părere că în momentul în care s-a început demantelarea era încă vizibil că aici era o poartă, pentru că aceasta a fost și ea demantelată în întregime, de o parte și de cealaltă a incintei, până la nivelul de călcare din ultima fază de funcționare. Am constatat că în secolul X, s-a efectuat o demantelare sistematică până la talpa incintei și a turnului T4 (Fig. 4); cu această ocazie s-a distrus și poarta care trebuie să fi avut lățimea de 1,40 m, cât este distanța dintre laturile ei marcate de emplecton (fig. 5), pe care se evidențiază urmele de mortar, care au prins un prim rând de blocuri ecarisate. După cum se poate constata, lățimea străzii este considerabil mai amplă decât cea a porții, de dimensiunea unei *poterna*. Poarta a avut în această formă două momente de construcție. La 25 – 30 cm sub nivelul pragului din pietre lustruite se află o altă fază de construcție, din care s-a păstrat în fața porții o lespede de mari dimensiuni; în colțul exterior (NV) al plăcii s-a scobit o cavitate circulară (diametru 15 cm, adâncime 10 cm) rezultat al rotirii unui ax de poartă. Poarta (cu un singur batant) se află la 2,07 m de talpa zidului de incintă din interior, și era la 0,90 deasupra pragului reprezentat de lespede din faza primă a acestei porți de mici dimensiuni. Poarta închisă se asigura cu o bărnă de lemn (21 x 29 x 180 cm) al cărui lăcaș tencuit s-a păstrat în emplectonul laturii de est al porții pe o lungime de 1,40 m, la care se adaugă și cei 40-45 cm, care trebuie să fi fost din blocuri ecarisate scoase, ale căror urme s-au păstrat în mortarul de peste fundația porții.

Toate datele obținute până în acest moment converg spre ipoteza că această poartă îngustă este o refacere databilă la limita dintre secolele IV-V, când se construiesc și edificiile adosate incintei, Edificiul la est de *cardo maximus* blochează intrarea în T4, mai precis, accesul în turn se făcea doar prin această încăpere.

Cercetarea din exteriorul incintei¹³ a pus în evidență faptul că la est de poartă s-a mai păstrat o parte din blocurile de parament, două asize peste talpa de 10-15 cm lată, iar la vest ele au fost scoase până la aceeași talpă. Talpa incintei face un unghi spre sud-vest, corectând traseul acesteia. Din cauza distrugerii, nu am putut încă stabili dacă la construirea incintei a existat o poartă de dimensiuni mai largi, ipoteză sugerată de faptul că la 1,60 m de colțul dintre incintă și turnul T4 la 29 cm peste talpa incintei (Fig.6) se află trei blocuri care sugerează că au fost adăugate peste un nivel de folosire a bazei lor ca prag de poartă. În campaniile viitoare prin cercetarea desfășurată a suprafeței S III în exterior, sub stratul de dărâmatură vom aduce lămuriri asupra acestei ipoteze, pe care o putem susține și prin faptul că în sondajul stratigrafic din vestul porții, în interior, am constatat că la nivelul pragului inițial al porții înguste s-a păstrat, doar în zona imediat învecinată porții, un strat de mortar și piatră mărunță, strat de construcție, eventual rezultatul acestui moment de reducere a dimensiunilor ei. Anomalia în traseul incintei în interior, care ne-a atras atenția de la început, este probabil blocul de zidărie construit ca să reducă dimensiunile porții de la aproximativ trei metri la 1,40. Poarta postulatată cu această deschidere, corespunde lățimii pe care o avea *cardo* la sfârșitul secolului IV – secolul V, când s-au construit edificiile pe strada pomerială.

13. Practic s-a înlăturat stratul masiv de dărâmatură care a acoperit emplectonul incintei și al laturii de vest, exterioare a turnului T4, rămas ca urmare a extragerii blocurilor de parament; o serie din aceste blocuri se mai aflau în stratul de mortar și piatră mărunță de calcar. Munca s-a constituit din îndepărtarea unei cantități de cca. 18 m cubi de piatră de dimensiuni mari și medii, recuperate în vederea unei eventuale lucrări de reconstrucție.

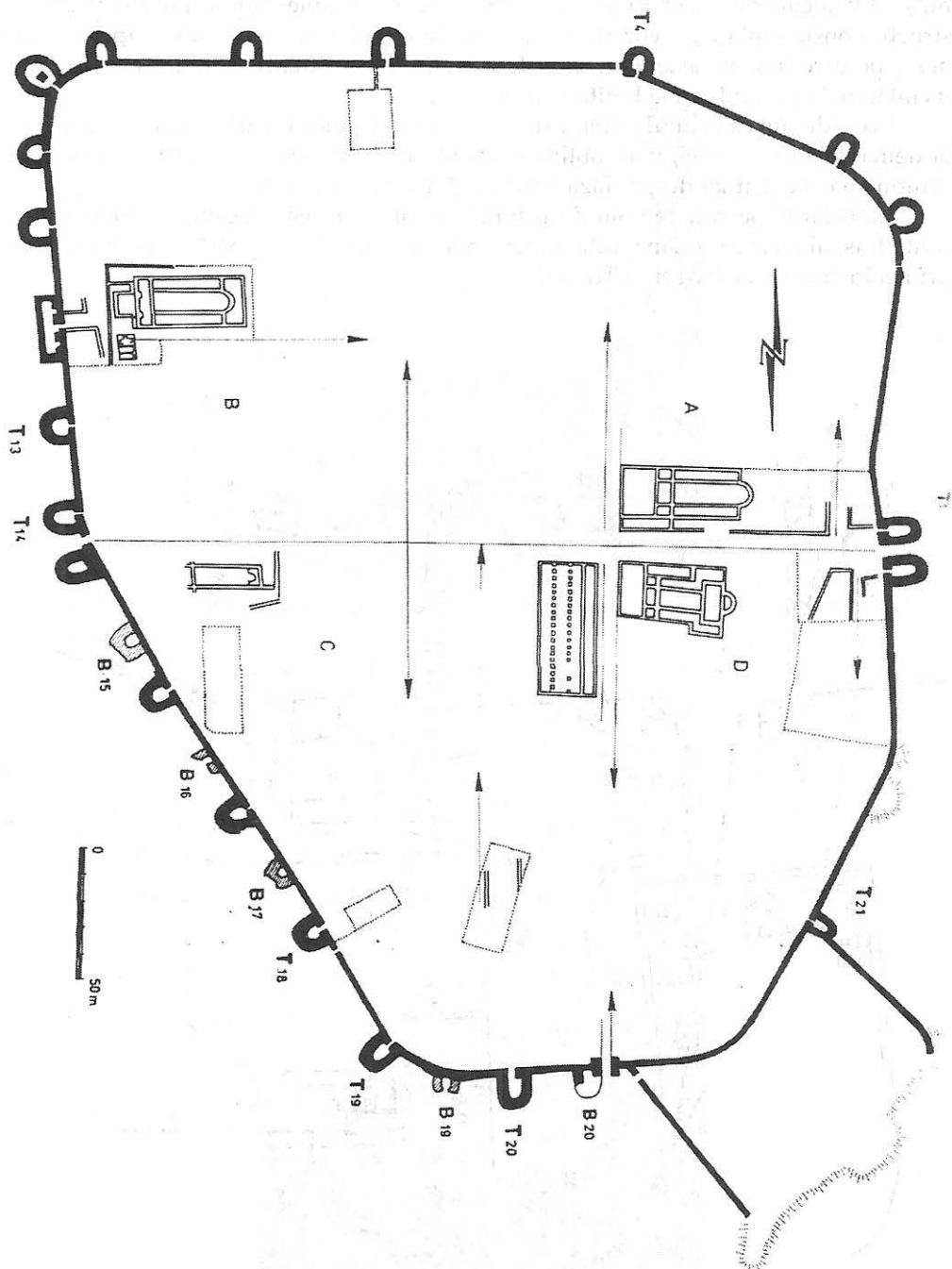

Fig. 1. Planul cetății romano-bizantine Tropaeum Traiani.

Deocamdată putem afirma cu certitudine că am descoperit poarta de mici dimensiuni care asigură accesul în cetate dinspre nord al pietonilor și probabil al călăreților, nu și al vehiculelor. Campaniile viitoare vor elucida problema porții din faza de construcție constantiniană, și vor aduce date privind localizarea porții municipiului traianens, pe care însă ne așteptăm să o descoperim pe un traseu anterior al zidului de incintă, mai spre sud, nu la limita platoului.

Considerăm că în anul viitor, prin cercetarea depunerilor arheologice nederanjate la demantelarea incintei, vom obține elemente privind aspectul porții în epoca constantiniană și eventual despre faza anterioară acesteia, Faza B.

Cercetările pe care le vom desfășura în continuare își propun, de asemenea, să caute traseul incintei traiane, câțiva metri mai spre interior și poarta corespunzătoare primei incinte de la Tropeum Traiani.

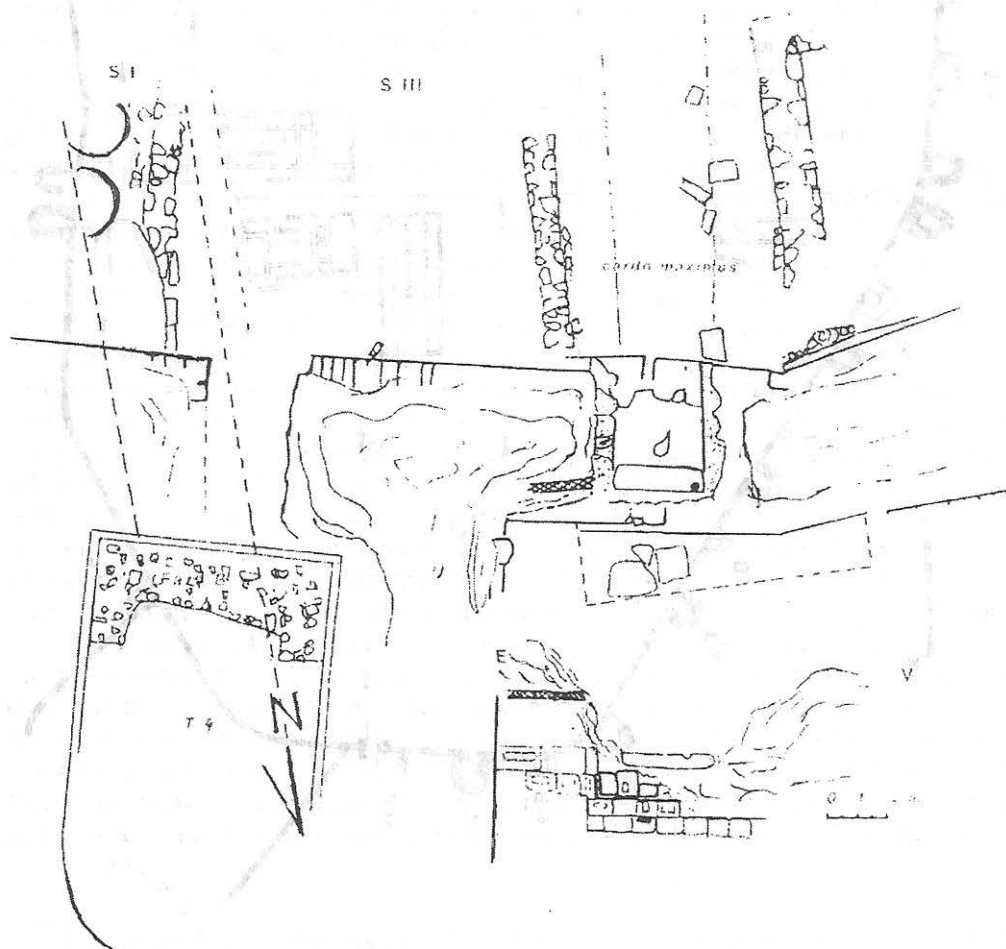

Fig. 2. Planul curții și a porții de nord, vedere exterioară a incintei și a porții la vest de turnul T4.

Fig. 3. Imaginea fotografică a *cardo maximus*; sunt vizibile trei etape stratigrafice succesive.

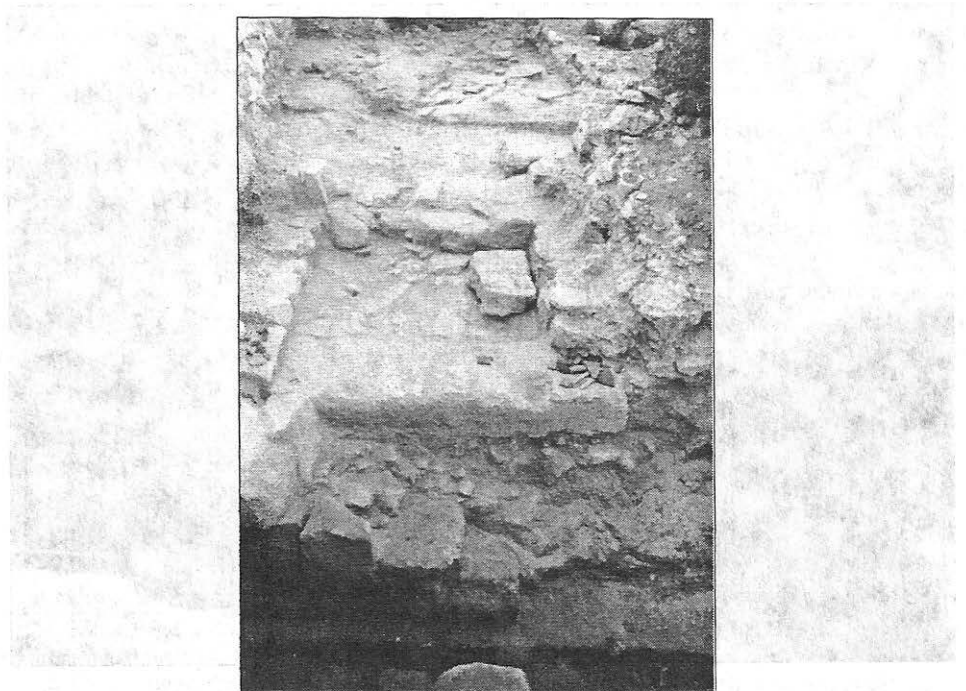

Fig. 4. Poarta cu cele două faze ale pragului; fotografie dinspre nord.

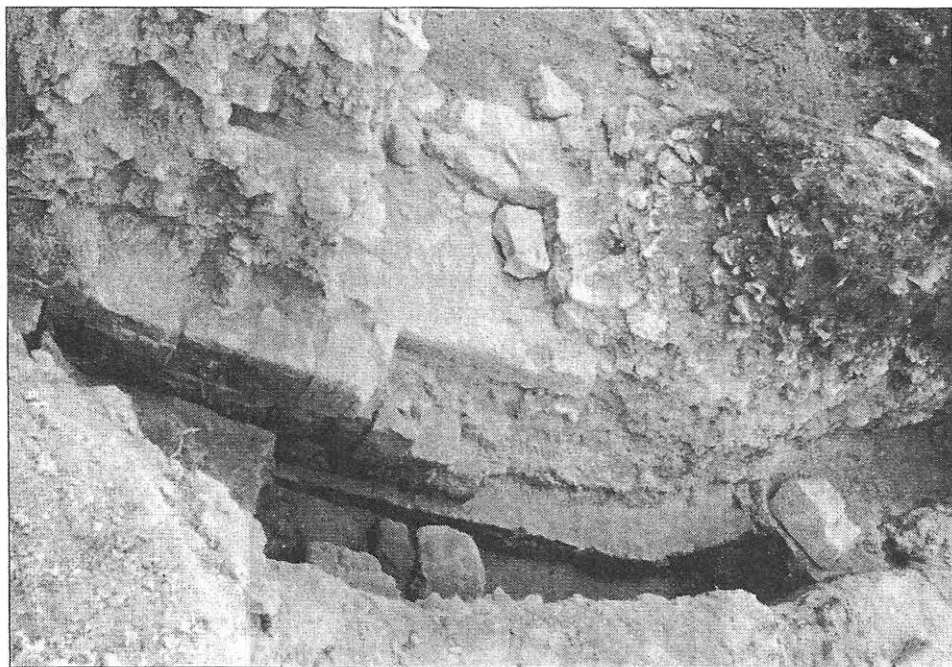

Fig. 5. Curtina la vest de turnul T4 și poarta.

Fig. 6. Detaliu al paramentului exterior al incintei, sugerând existența unei porți mai largi într-o epocă anterioară.

LA PORTE NORD DE LA CITÉ DES TROPAEENSES

Résumé

Les fouilles dans le secteur nord (secteur A) de la cité de Tropaeum Traiani, près et à la tour T4 s'inscrivent dans notre programme, suivie malgré les difficultés financières, de contrôler la véracité de notre hypothèse que le municipe de Trajan avait une étendue plus restreinte¹, dans lesquelles les axes principales avaient un rapport 2/3 sur direction nord-sud; logiquement, les axes du municipe ont été prolongées jusqu'à la limite du plateau où ont été érigées *a fundamentis*, à la fin du III-ème commencement du IV-ème siècle les murailles d'époque romano-byzantine, le même rapport est redéfinie sur direction est-ouest.

Les fouilles partielles dans la tour T4 ont découvert les substructions d'une tour inachevée édifiée simultanément avec des substructions – phase B – qui se trouvent partout (Fig. 1) antérieurement à la phase C, constantinienne².

En commençant les fouilles dans la section A S III nous avons obtenu l'image des changements du *cardo maximus* dans les dernières phases d'existence de la cité (Fig. 3) et nous avons découvert la porte nord utilisée au cours des dernières siècles de vie urbaine à Adamclisi.

La porte s'ouvre à 1,60 m ouest du mur ouest de la tour T4 (Fig. 4) et avait une largeur de seulement 1,40 m; cette poterne avait un seul vantail, assuré par un poutre glissante dans une espace 1,80 x 0,24 x 0,29 m à 0,90 m au dessus du seuil resté *in situ*. La porte avait été construite dans cette forme dans une étape tardive, simultanément avec la construction des édifices qui adossées à la mur d'enceinte ont fermées la circulation pomeriale (Fig. 2). Nous avons la preuve que la porte a été réutilisée, probablement jusqu'à la fin de la ville, par la construction d'un nouveau seuil à 30 cm plus haute que le précédent (Fig. 5).

L'entrée dans la cité au but du *cardo maximus* est plus étroite que celui-ci étranglé comme il est entre les édifices tardives, et nous avons des motifs (Fig. 6) de suggérer une phase de construction de la porte plus large, dans l'époque antérieure. Dans les années prochaines nous nous proposons l'étude de la porte constantinienne et aussi l'identification de la porte du municipe de Trajan.

La cortine et la porte ont subi le même processus de démantèlement constaté partout où ont été pratiquées des fouilles. Quelques fragments céramique Dridu nous dévoilent les auteurs de cette entreprise d'exploiter systématiquement les ruines comme source de matériel de construction.

1. Ioana Bogdan Cătănciu, *Tropaeum Traiani*, Cetatea, vol.I, București, 1979, 48 sqq; eadem, in *Ephemeris Napocensis*, II, 1992, 193-206.

2. Changements du projet de la citadelle des *Tropaeenses* à l'époque constantinienne in *Der Limes an der Unteren Donau von Diokletian bis Heraklios*, Frankfurt a.M. Sofia, 1999, 263-273; eadem *Pontica*, XXVIII-XIX, 1995 – 1996, 201-214.

LISTE DE FIGURES

- Fig. 1 Le plan de la cité romano-byzantine Tropaeum Traiani.
 Fig. 2 Plan de la courtine avec la porte nord de la ville; vu extérieure de l'enceinte avec la porte.
 Fig. 3 L'image photo du *cardo maximus*; sont visible les trois étapes stratigraphiques successives.
 Fig. 4 La porte avec les deux phase du seuil; photo prise du nord.
 Fig. 5. La curtine ouest de la tour T4 et la porte.
 Fig. 6. Détail du parament extérieur de l'enceinte suggérant l'existence d'une porte plus large à une époque antérieure.